

KÖZMŰVELŐDÉS.

Az erdélyi római kath. irodalmi társulat heti közlönye.

Megjelenik minden szombaton — A társulat minden rendű tagjai a lapot tagdíjajkért kapják. — Nemtagok részére előfizetési díj: egészévre 4 ft., félévre 2 ft., negyedévre 1 ft.

Ugy a lap szellemi részét illető cikkek, mint az előfizetési pénzek a „Közművelődés” szerkesztőségének Gyulafehérvárra a várba küldendők.

Az emberi lélek.

Bölcsészeti értekezés.

Irta: Szabó István

kath. főgymn. tanár, főnöveldei aligazgató.

E.) Az ember jelességei.

(Folytatás.)

E pont alá soroljuk a beszédet, tudományt, művészi-képességet, társasági hajlamot és a test nemes alkatát.

1. A beszéd. A beszéd a gondolatnak közvetlen nyilvánulata. Szentimrei így határozza meg: a beszéd szoros értelemben az artikulált hangok rendszere, melynek célja gondolatainkat másokkal közölni.

A beszédben a gondolkodás külső kifejezést nyer s bizonyos tekintetben, biztonságban, határozott alakot öltve jelenik meg. A gondolat a belső szó, mely által a lélek önmagával beszél; ez a külső szóban megtestesül. A gondolat úgy mondva a szó lelke. Innen láthatni, hogy a beszéd a gondolkodást feltételezi. Csak azon lény tud beszélni, mely tud gondolkodni.

Kétféle beszédet különböztetünk meg: jel- és szóbeszédet.

A jelölés, melylyel gondolatainkat és érzelmeinket érzéktjük kétféle: hallható és látható. Az újból gépies pl. taps, vagy a beszéd szervek általi, az az a beszéd, mely vagy önkénytelen, vagy önkényes. Az állat csak az előbbivel bír. A látható jelölés: a) jel — b) kép, c) betűírás. Ide tartozik a gyorsírás, távirás és a közelebbi ilyenü nemű új találmányok. A látható jelöléshez tartozik a taglejtés és arcjáték. Mind kettő lehet természetes és művészet (mimika.)

A nyelv újból: gyök, ragozható- és hajlítható nyelv. A ragozhatókhöz számítjuk nyelvünket is. (Fekete Lélektan 77 — 81 lap.)

Gondolataink kifejezésére vagy mi választunk jegeket, vagy a természettől vannak némelyek adva: így a jelbeszéd mesterséges és természetes. Utóbbival élünk némely érzelmeink kifejezésére pl. fájdalomra a sírás, szomorúság, lesütött szeme. Előbbihez

tartozik a némajáték, a süketnémák értekezése, taglejtés (gesticulatio), kép- és írásbeszéd (iodographicus, phoneticus). A szóbeszéd mindezek között a legtökéletesebb, mert nem csak magát a gondolatot, hanem annak sokféle árnyalatát és fokozatát feltudja tüntetni s így a rideg szóba az érzelmet — a lelket is bele tudja önteni.

E magasztos képességgel egyedül az ember bír, mely az állati nyelvtől nemcsak fokozatilag, hanem lényegesen különbözik, mit a nyelv benső természete és származása is kitüntet.

A materialisták nem ismervén el az ember és állatok közötti lényeges különbséget, tagadják, hogy az embernek van nyelvképessége az állatok kizárásával: állítják hogy az emberi és állati nyelv között csupán fokozati különbség van. A beszéd keletkezésére nézve elméletök ez: kezdetben az ember a természeti hangokat utánozta és érzetei s indulatai kifejezésére a szükséglet szerint módosította E nézet azonban nem áll; mert az állati nyelv nem szótagolt; csupán természeti hangokból áll és csak érzetei kifejezésére szolgál. Az emberi nyelv ellenben szótagolt, a hangzók és mássalhangzók váltakozásának megfelelő rendszere: más részről nem csupán az érzeteknek, hanem kiválóan a gondolat hordnoka, mert szó gondolat nélkül egy nyelvben sincs. Az emberi nyelv bámulatosan művelhető: az állati mindig ugyanazon fokon áll és marad. Ugyanazon családhoz tartozóké mindig ugyanaz és egyik a másik család nyelvét nem tanulja el: míg az ember a maga anyanyelvén kívül bármelyiket képes elsajátítani. Hát ha még meggondoljunk a nyelv-szabályait, melyek egész tudományos rendszert tüntetnek fel, lehetetlen, hogy a kettő között lényeges különbséget ne vegyünk észre! A materialisták nézete tehát alaptalannak tűnik fel.

Továbbá, ha elfogadjuk, hogy a nyelv a természeti hangok utánzása és szükség szerinti módosításából származott, akkor ez vagy valamely határozott természeti törvény szerint történt, vagy nem. Ha az első, úgy egy megfejtetlen kérdés támad: mikép keletkezhetett a sokféle nyelv, hisz ama természeti törvénynek mindenkivel ugyan annak kellett lenni, mert azok

egyetemesek szoktak lenni; annál is inkább, mert a materiálisták mindent a természet törvényének szükségessége alá helyeznek, még az ember szabadakaratát is. Ha az utóbbi újból kérdeheti: hogyan jöhetett létre az emberek bizonyos csoportjánál pl. egy törzs, nemzetnél ugyanazon nyelv? Hisz a természeti hangokat mindenki saját igénye s belátása szerint módosította volna, mikép az történt a különféle nyelvek keletkezésénél a természet utánzó szavakra nézve. Ekkor a beszédben előforduló gyökszokat mind indulatszókra lehetne visszavezetni, mert az embernél ezek nyilvánulnak legelőször. Ezt pedig egyik nyelvben sem lehet találni, s ha állana úgy is kérdezhetnők: mikép származott az indulatszókból a szótagolt nyelv? Különben is az indulatszók a nyelvképzésnél nagyon terméketlenek és némely utazók állítják, hogy a vadnepéknél természetutánzó szók nem fordulnak elő. Tehát ott is önkényes jeleket választanak gondolataik érzékitésére.

Ha a materiálisták az emberben az állatétól egészen elütő beszédképességet nem ismernek el, akkor még inkább kell csodálnunk, ha a beszédet maga szervezte meg beszédképesség nélkül, szellemi erejét oly művészi dolog létrehozásában tüntetvén ki, milyen az emberi beszéd.

Egyébiránt, ha a keresztény alapot magunk alól elvetjük, a nyelv eredetének megfejtése oly hypothesisokra szorul, melyeknek elhívése sokkal nagyobb hitet kíván, mint a keresztény ember hite a kinyilatkoztatásban. Az ember Isten kezéből tökéletességekkel megáldva jött ki, hová mindenestre a beszédet is számitani kell: mert mily fogyatkozott az ember e nélkül! elég sajnosan mutatják azok, kik ex defectu naturae nem bírják a nyelvet. A szentírásban is úgy találjuk, hogy az ember Istennel beszél, azt pedig sehol sem olvassuk, hogy beszélni tanította volna. Elég az nekünk: az első ember tudott beszélni, a többiek megtanulták tőle. A nyelvzavarok különféle nyelvek támadtak ugyan, de az összehasonlító nyelvészetnek is sikerül már-már kimutani, hogy az összes nyelvek, egy törzs nyelvre visszavihetők.

Különben az én meggyőződésem is az, hogy az ember önmagára hagyatva is képes lett volna a nyelv feltalálására; mert gondolkodni tud s gondolkodva annak jelt is tud választani. E nyelvet később tökéletesítette, mikép mai napig is folyton tökéletesíti és mint ilyen a gondolkodás tökéletesítésének is nélkülözhetlen eszközévé vált. Nyelv nélkül lehet ugyan gondolkodni, de a gondolkodást kiművelni nyelv nélkül lehetetlen. Ezt mutatja a népek története.

Az emberi nyelv mindig a majomelmélet ellen fog tanuskodni. Soha még állat nem jutott oda, hogy képzeitét és állapotát szavak által adja tudtunkra. Ha huzamos ráhatás által némelyik közülök egy-egy szót, rövid mondatot vagy nótát betanul, ezzel soha sem gondolatát közli velünk, hanem csupán a betanult darabot és ezt sem képes tökéletesíteni.

A beszédre testi részről megkivántatik a szervi

képesség, lelkileg a tartalom. Az állatok nem bírják a fogalmi beszédet, mert nem gondolkodnak fogalmilag. Mire való is volna az állatnál az alak, minek érzéki életökben nincs anyaga.

Nem lehet tagadni, hogy az állatoknál is meg van a hangok általi közlésnek egy neme. Vannak állatok, melyek emberi szokat is hosszas ráhatás után képesek kiejteni: tehát a szervi képesség egészen nem hiányzik, csakhogy mindenestre fetűdő, miszerint épen a madarak képesek egyes szók, vagy legfennebb egy szük mondat betanulására és homályos kiejtésére, és nem az emberhez. — Darwin szerint — legközelebb álló antropoid majmok. Ez mindenestre kellemetlen körülmény a majmok meleg pártfogóira, s ha ezen tulajdönt átruházhatnák a majmokra, mily diadala lenne ez tudományuknak! Hic Rhodus, hic salta.

A beszéd a különböző nyelv és mondattani alakzatok, valamint a benne előforduló harmonikus egysegnél fogva az ember művészi geniusának legfényesebb bizonyítéka.

Fordítsuk most figyelmünket a közlés eszközeire, a beszédszervekre; mert ez nagy fontossága. Ezen eszközök sokasága, tökéletessége gondolataink gazdagságát és változatosságát árulja el. Az ember egész teste: arczkifejezés, szem, fogak, nyelv, a fő mozgatója, kezek stb. mind a beszéd hű kifejezésének alárendelt eszközei, nem is említve a beszéd közvetlen szerveit. A közlési eszközök mivolta következtetést enged a belső tulajdonra, mert a közlés adománya viszonyban áll a belső természettel, melynek nyilvánítására van rendelve.

Az állat sem nélkülözi a közlés eszközeit: különféle módon tudatja velünk fájdalmát, örömét, ragaszkodását, mindennemű érzeit és ösztöneit. Azt is észrevehetjük, hogy némely állatnak közlési ereje az emberrel érintkezése folytán növekszik s oly jeleket is használ, melyeket saját fajával szemben sohasem vesz igénybe: pl. a kutya, midőn hosszú távonét után gazdáját először megpillantja. Mindezek dacára mégis az állatok közlési ereje nagyon korlátozott. Tekintsük a hangot és úgy találjuk, hogy némelyiknél egészen hiányzik, másnál egyhangu minden hajlékonyság és változatosság nélkül. Csak a madaraknál észlelünk e tekintetben kivételt.

Az ember a hangok nagy változatosságát képes felmutatni, hogy csaknem a hihetlenséggel határos. Minden hang a legérdesebbtől a leglágyabbig, a legdurvábbtól a legfinomabbig, a legnagyobb fájdalomtól a legédesebb gyönyörig, a legborzasztóbb félelemtől a legnagyobb meglepetés kifejezéséig, a legdurvább düh kitörésétől a leggyöngédebb jóakarattig az ember rendelkezése alatt áll. Játszadovva emelkedik fel és száll alá hangszerének billentyűin. A sziszegést, füttyülést nem is említjük. Az ember képes utánozni a természeti hangokat és nevezetesen az állatokat a csatlódásig, pl. a vadász hangjával keríti törbe az állatot. Igaz, némely madár is utánozhatja mások hangjait pl. a lantmadár Ausztráliában a kocsizörgést, a lónye-

nyeritést leghívebben utánozza. (Fides penes auctorem) De mégis daczára ennek, a hang sokkal korlátozottabb, mint az embernél, mert a szótagolás hiányzik: nagy bajjal ugyan egyes szótagokra osztott szókat is megtanulnak hangoztatni: de az ember a szótagolás által a jelek megmérhetlen sokaságát nyeri meg. Tekintsünk csak egy közepesen kifejlődött nyelv szókinésére, a külföféle hangjelzés, hangnyomat és a mondatbani elhelyezésre! Mily szegény az állat egyéb jelekre nézve is és mily gazdag az ember. Ezen eszközök némelyike egészen hiányzik az állatnál; pl. a nevetés, mely az embernél oly nagy jelentőségű. Hányféle nevetés fordul elő az embernél: vidám, öntetszű, szánakozó, keserű, helybenhagyó, kétkedő, hitetlen, ledér, kaján, csintalan, csufoló, csipkedő, nyájas, stb. Mit nem jelent sokszor egy mosoly. A természet nem pazar, de ha a közlés eszközeit tekintve hasonlítjuk össze az embert az állattal, azt kell gondolnunk, hogy az embernél kivételt tett, pazarul szórván rá azt, miben oly szűkmarku volt az állatvilággal szemben. Az ember egyedül többet bír, mint az állatok együttvéve. Ezekon kívül még mesterséges eszközökhöz is fordul, hogy nyelve szegénységét pótolja, pl. a chinaiak: az ember a távollevőkkel és jövődöbeliekkel is tud beszélni. Ily sokféle eszközzel az ember azért van megáldva, mert neki sokat kell közölni s így sok eszközre is van szüksége. Ez képezi haladásának legnagyobb emeltyűjét. „Az egész haladási processusnak, mely nemünknel már gyermekben mint kíváncs, később mint tudvány, érettkorban mint kutatásvágy nyilvánul, mely az ezek által létrehozott anyagot a nyelv által állandósítja, hogy hagyomány útján közjóvá legyen, hogy ne kelljen az egyes embernek tudásában mindig előről kezdeni, hanem hogy elődei gondolkodásának örökségébe léphessen s csak a már előtalált anyagot gondolkozása és tapasztalatai által gazdagítsa mi által az áthagyományozás folyója évszázadról évszázadra széles s az emberi műveltség álláspontja nemzedékről nemzedékre magasabb lesz. Ezen haladási processusnak az állatvilágban nyoma sincs. Az állatvilágban örökös stagnatio uralkodik“ (Szentimrey.) Miért van ez? Mert nincs mit közölni, nincs mivel közölni, áthagyományozni és megörökíteni; röviden n i n e s b e s z é d.

Tehát e tekintetben is mérhetlen különbség van az ember és állatország között s mindezen különbség nem annyira a közlési eszközök sokaságában, mint azok felhasználása és közlési módjában áll.

De még kettőt kell különösen megfigyelni. A jelek az állatoknál a nem szabad akaratuak, hanem természetszerűek és a látszólag önkényesek is ö s z t ö n s z e r ü e k, mindegyiknél ugyanazok; miért minden oktatás felesleges. Ezen jelek csak a jelen hangulatra és szükségletre vonatkoznak. Egyes élmények közlése tőlük egészen megtagadtatott. Az ember ellenben önkényes jelekkel él; ezekkel képes minden gondolatát, tervét, élményeit, jelenét és multját közölni. Ezen előbbség őt jóval az állatok fölé emeli s csupán ez képes a l é n y e g e s k ü l ö n b s é g e t kimutatni; mert

bizonyítja, hogy az ember, mint eszes lény a tárgyakat, azok viszonyait fogalmakba önti, tetszés szerinti jeleket választ azok közlésére és megtartására. E képesség feltüntetésére lehetetlen egy példát fel nem hozni: közelebbi években történt, hogy egy 4 éves gyermek szekerét vissza akarta huzni, de erre nem levén ereje, a szeker végénél levő egyénhez így szól: v i s z s z i t s a, azaz taszítsa vissza a szekeret; imé a gondolatra mily talpraesett jelt választott s egészen új szót alkotott. (Hány rossz szógyártó szégyenülhetne meg!) Az állatnak ily előbbsége nincs, s ezzel az ügy tisztába van hozva.

Hiában való az ellenfélnek a szervkülönbségre hivatkozni. Bischof természettudós azt mondja, hogy minden a hangképzésben és tagolásban szereplő viszony szigorú számbavétele sem képes az állati és emberi szervezet közti elégséges különbséget kimutatni annak megmagyarázására, miért beszélnek csak az emberek és az állatok nem. Ha az állatnak csak beszédszerve hiányoznék, akkor legalább megértenék a nyelvet, vagy talán a halló szerv is hiányzik? A kutyának a legcsufosabb szidalmakkal hizelelhetünk, csak elégedettséget és tetszést áruljon el magunkviselőte, jóllehet hallja mindegy szög beszédünket. Igen, de nem érti. Non habet cerebrum! (értelem.)

Az ember gondolatát írásban is kifejezheti és a süketnémát is lehet annyira vinni, hogy jelek segítségével folyékonyan társalog, írásban is könnyen kifejezi magát. Lehet-e az állatot ennyire vinni, hogy írásban kifejezze magát, ha csak beszédszerve hiányzik? Az állat nemcsak a szó, hanem a jelbeszédre is képtelen: (itt önkényes jelt értünk) míg ellenben a legalsóbb és legvadabb népnek is meg van nyelvképessége ép úgy, mint a legműveltebbnek, annyira, hogy egy nyelvbuvár állítása szerint az amerikai vadak nyelve szerkezetre nézve inkább bölcselők által a tanteremben képzetnek látszik, mint az erdőben a vadak által, és hogy a legelsatnyultabb törzsek is nagyon könnyen megtanulják az idegen szójárásokat, úgy hogy néha az indiai népség egyes ágai, ha a főtörzstől elválnak, nagyon hamar csaknem új nyelvre tesznek szert.

Oly ür tátong az ember és állat közt, melyet áthidalni soha, de soha sem lehet. Csak az embernek sajátja e tulajdonság, csak ő — a Teremtő képmása bírhatja azt: kifolyása ez érzéki eszes természetének, melylyel minden külsőt belsővé és belsőt külsővé tenni iparkodik.

Innen világos, hogy a szó valódi jelentményében a beszéd az ember sajátja, (származott jegye) s azt legkevésbé sem lehet csupán magasabb fokú állati nyelvnek tekinteni, hanem a kettő közötti lényeges különbséget el kell ismerni. Ezt feltéve újból hasonló következtetésre jutunk; oly praerogativa, mint a nyelv, csak úgy gondolható, ha az ember lényé szerint is különbözik az állattól. Ez pedig nem volna lehetséges, ha az ő lelke, mint e jeles kiváltság alapja az állatéval ugyan azon polczon állana,

ha az nem anyagtalán, egyszerű lény volna. Következésképpen a nyelv előny kényszerít a lélek léte és anyagtalanságának elismerésére, annál is inkább, mert a nyelv gondolkodást tétel fel, ez pedig csak anyagtalán alapban bírja megfajtasát.

(Folyt. köv.)

A „Matricula Copulatorum“ ügyéhez.

A „Közművelődés“ idei 29. számában K. Protás ur a „Matricula Copulatorum“ vezetéséről — tekintve a különböző domiciliummal bíró új házasságokat — azon kérdést vetette fel: „hogy a Matr. Copulatorummal összefüggő hivatalos ügyeknek irodailag könnyebb elintéztetése érdekében nem volna-e czélzerűbb azon szokás életbeléptetése, hogy nem a menyasszony, hanem a vőlegény plébánosa vezethetné a Matriculát?“

E kérdés kapcsán a mellett érvelt, hogy czélzerűbb és helyesebb lenne, ha a vőlegény plébánosa teljesítene az anyakönyvi bejegyzést: „megjegyezni kívánva azt is, hogy csak oly házasságon dőkről szól, kik, mint pl. d. a földmivesek, a szó valódi értelmében állandó domiciliummal bírnak.“

Én a feltett kérdést függő kérdésnek hagyván, csekély belátásom szerint az eddig követett eljárás mellett véleményezek. Indokaim a következők:

1. Az anyakönyvek vezetésénél követendő általános szabály az, hogy az anyakönyvi beírás az illetékes lelkésznek vagy segédének sajátkezűleg kell végezni, és pedig a tény végzése után haladéknélkül s időtani rendben. Már pedig a K. Protás ur javaslata mellett e nagy fontosságú szabály a házasság anyakönyvvezetésénél nem tartatván meg, az illetékes s a szent. ténykedést végző lelkész nem tudna a közigazgatási bizottság számára havonként az orsz. statisztikai hivatalnak évenként pontos kimutatást adni arról, hogy az illető hó- és évben hány házasság kötöttet plébániájában: ha csak ő maga is erről jegyzéket nem vezetne. Ha pedig az esketés nem inprotocolláltatnék haladéknélkül, a javaslat szerint a házassági adatoknak a férj plébánosához való átküldése által azon eshetőség állhatna be, hogy egy ily nagy fontosságú tény az anyakönyvből kimaradna. De az anyakönyvek vezetésénél megtartandó időtani rend is a javasolt áttétel által megzavartatnék, mert a míg a kérdésben levő házasságokról az eskető lelkész a férj plébánosát értesitené, az alatt ezen plébános ugyanazon lakhellyel bíró új házasságait beírná az anyakönyvbe, noha ezek később léptek házasságra, mint amazok.

2. A földmives osztály mellett — mint melynek érdekében a javaslat tétel — a copulatiohoz megfelelő arányban járul az iparos és kereskedő osztály; továbbá tanárok, ügyvédek, orvosok, mérnökök, művészek, tisztviselők, hivataínokok, katonák, munkások, stb.; s minthogy ezek inkább városokban s nagyobb községekben laknak, a tervezett anyakönyvi vezetés

az ezen községekben a folytonos ki- és letelepülés következtében észlelhető néphullámzás miatt kivihetetlen, nem ritka eset lévén, hogy a házasság egyik országból a másikba, vagy az ország egyik részéből a másikba költözködnek: vagy pedig a házasság után azonnal oda hagyják előbbi lakhelyeiket s egy harmadikat választanak s ezt is gyakran változtatják.

Már pedig, hogy az esketési könyv vezetésénél más eljárás követessék a városi és más a falusi községekben: ez ellenkezik azon egységgel s egyöntetűségre való törekvéssel, mely egyházunkat jellegzi.

3. K. Protás ur javaslata mellett négy argumentumot hoz fel, de melyek egyéni szerény véleményem szerint nem oly nyomósok és döntők, hogy azokkal szemben ellenérveket allegálni ne lehetne.

Elő érve az, hogy a nő ily esetben új lakhelyet nyer.

De kérdelem? ha a keresztlési — esetleg erkölcsi — vagy elhalt férje halotti bizonyítványáért a nő ugy is volt lelkipásztorához kell hogy folyamodjék, miért ne tehetné ezt az esketési bizonyítványért is. De nem is szűnik meg egy ily házasság által minden kötelék, mely a nőt szülő egyházközségéhez fűzi; mert fenn marad a többi között a vérségi kötelék s ennek révén az örökösödési igény, a melynek érvényesítésére legtöbbször esetben az esketési bizonyítvány is szükséges. S ha — hogy K. Protás ur szavaival éljek — „a gyermekről, midőn a keresztség által a keresztársadalom s így a községnek is tagjává avattatik, papja hivatalos okmányt vesz fel a Baptisatoriumban, nem természetesnek tűnik-e fel, hogy az (esketési) aktus is, mint a más, hivatalosan ott konstatáltassék“, hol végrehajtatott. Második érve ellen fölhozható, hogy a legegyszerűbb falusi ember is tudja, hol lépett házasságra, a mit ha a lelkész mindenek előtt megkérdeztőle, azonnal utasíthatja őt, hogy hol szereshet meg az esketési bizonyítvány, a mint ezen s más bizonyítványok megszerkezhetése végett eddig is utasította, vagy azoknak kieszközölését ő maga közvetíti.

A harmadik pontra megjegyzem, hogy ha a kérdéses házasságok az esketés helyét megmondják, innen fogja kérni a polgári hatóság az esketési bizonyítványt s a plébános sem fogja az esketést anyakönyvében keresni, míg meg nem kérdezi a bizonyítványt kérő házastól, hogy hol lépett házasságra. A „libellus promulgationum“ alapján pedig a lelkész pontos kimutatást küldhet az adórektifikáló bizottsághoz az évi házasságokról.

Végül a negyedik pontot illetőleg a családi értesítések s családák kiállításában a javaslat elfogadása után is még mindig fennmaradna az a nehézség, hogy a születési s esetleg halálozási adatokért más lelkészi hivatalhoz kell, hogy folyamodjék az illető fél vagy lelkész.

Minthogy tehát a házasság oly fontos tény, mely megérdemli, hogy inkább a különböző lakhelyű házasságok mindkét lelkésze bejegyezze, semhogy az ada-

rok transponálása következtében mindkét anyakönyvből netalán kimaradjon; minthogy a javaslat a földműves osztályon kívül a többi társadalmi osztályokat figyelembe nem veszi — melyeknél pedig a tervezett anyakönyvvezetés kivihetetlen — s így a terv kétféle anyakönyvvezetést involválna; s minthogy a javaslat az eddigi anyakönyvvezetés mellett felmerülő kellemetlenségeket, nehézségeket a különböző, de állandó domiciliummal bíró házasultakra nézve is csak részben szüntetné meg, részben pedig új nehézségeket támasztana, mint például, hogy az anyakönyvben egy új rovatot kellene nyitni ily homlokzattal: „locus copulationis”; vagy pedig hogy mi történjék akkor, ha a mint mondani szokták: a vőlegény a menyasszonyra száll — vagyis a midőn a férj felesége domiciliumát követi: mindezeket összegezve K. Protás ur javaslatával szemben az szerény véleményem: „servata valebunt”, az az maradjunk az eddigi szokás mellett.

L. - ő.

TÁRCZA.

A h o n t a l a n o k.

— Korrajz. —

V.

(Vége.)

A kisvári lak csendes magányában egy elhaló sohaj keres utat magának a légkörben s száll egy öreg ajkáról az ifjak keblére.

— Meghalok — szól Vándori leányához — de ti ne féljetek, higgyetek Istenben, ő nem fog titeket soha elhagyni.

— Oh nem! az nem lehet, hogy végképen árvaságra juttass minket, — mondá reszkető ajkakkal az özvegy nő.

— Nem lesztek árvák — folytatá Vándori. — Van egy közös atya az égben. Ő adott engem nektek, ő vesz el tőletek; ő ezután is gondoskodik rólatok.

Az özvegy keservesen zokogott.

— Ne sirj mamám — vága közbe az ott álló kis Olivér — mert akkor én is busulok.

— Hallgass kis gyermekedre — mondá figyelmeztetőleg az öreg — s ne sirj. Én egy jobb hazát keresek magam és a ti számatokra a helyett, mely itt meg volt tőlünk tagadva. A halál kapuja keil e hazába átmennem, de azért nem válnk el örökre egymástól. A tél elmúlik, s jön egy szép tavasz, melynek virányain mi is életet találunk; az éjszaka eltűnik, s földerül a szép nap, a föltámadás napja, melynek derengő hajnalánál lelkünk lelkével fogjuk csókdosni egymást.

A nő szív-érzelmei ismét könyeinek árjában olvadtak föl.

— Ne sirj mamám — mondá másodsor is a kis fiu — mert akkor én is sirok.

— Mondottam, hogy a kis gyermek megszegyenit téged. Ő még nem tud semmit, te tudod, hogy ezen élet

csak egy viszontagságteljes hajózás, mely egy biztosabb révpartra vezet. Ő még nem ismeri a hitérzést, te hiszel egy mindent intéző gondviselésben, mely ha borut is hoz, de a borut derűre tudja változtatni. Miért sirsz tehát? Miért nem bírsz kis gyermeked lelkületével?

— Oh ne tégy szemrehányást atyám — felelé mély áthatottsággal a nő — mindent hiszek, mindent tudok, de tehetek-e róla, ha lelkemben egy tengert érezek, melynek dagálya erősen csapdossa keblemet?

Az ajkak egy pillanatig szótlánul maradtak.

— Édes Ámáliám — kezdé ismét a beteg — látom, hogy gyermeki szerelmet ápolsz atyád iránt. Jól teszed. Én sem voltam rossz atyád neked. Még csak egyre kérlek: ne engedd soha, hogy kihaljjon szivedből a Dergő iránti tiszta hála-érzet. Ha meghalok, menj el hozzá, s mondjad, hogy nem méltatlanra pazarolta jó téteményeit, s hogy egy lélek röpiült vissza Istenéhez, kinek a földön utolsó sohaja s az égben első boldog érzete az ő emlékével vegyült.

— Oh nem, én nem engedem, hogy ez megtörténjék — mondá a nő némi örjögéssel.

— Még egyet mondj meg neki — folytatá tovább az öreg — azt, hogy ha ő itt fog járni, s csak hamvai-matt fedő sírdombot talál, emlékezzék meg, hogy védtelen árvákat hagytam hátra — s legyen védőjök ezután is nekik. —

Mig Vándori mind lassabban szólott, a nap sebesen alkonyodott.

Szép egy tevékeny élet alkonya, egy jó szív utolsó dobbanása is.

Az idő kereke forgott, a kis lak ablakaira éjszaka borult, de nem sokáig. A hold új fényt derite körülötötte. Az élet képe is ilyen. Napvilágra születünk, a halál éjszakájába merülünk, új élet fényére ébredünk.

Vándorinak is e kép rajzoiódott le gyöngye képzeletében, míg halvány tekintetét a holdvilágos ablakon körülhordozta.

Az óra éjfélét ütött. küna a csendes légkört hirtelen zaj zavarta még. Kik járnak ott? Tulvilági szellemek jöttek-e, hogy a mennyei polgárok sorába magokkal új polgárokat vigyenek? Vagy éjjel járó gonoszok jöttek, hogy a pokol számára lelkeket keressenek?

A zaj közeledik, a haldokló arca halványabb lesz, az özvegy szive remeg. Jöjjetek csak — minth mondáná — kész a zsákmány, eddig mind üldöztettek, üldözettek tovább; eddig csak sebeket tudatok okozni, döfjétek mélyebben a tört; egytől már megfosztottatok, árvát csináltatok, vigyetek el már mindent, könnyebb lesz a sir árnyékába leszálni!!!

A gondolat megállott. A szobába Kálmándi Lajos lépett, utána két cseléd karjai közt az ősz Dergő, utána Margit jött.

A két haldokló tekintete találkozott. Egymást megértették.

— Vigyetek közelebb hozzám — mondá töredezett hangon Vándori — hadd lássam közléről arcát, hadd csókoljam meg még egyszer homlokát.

A kérés teljesítetett, a jelenet, mely most fölmerült, nagyszerű volt.

De nem rajzoló. Az óra ütt. A hajnal keleten kigyul, két élet pislogó mécse egyszerre kialszik.

Szép találkozás, de fájdalmas. Szép üdvözlőni egymást egy jobb lét küszöbén, de fájdalmas hátrahagyott árvaikat, üldözötteket a világ háborgó tengerén. Szép a béke hona felé lebbenni szellem szárnyakon, de fájdalmas lebilincselten maradni a vész rémeivel ijesztő sötét szigeteken. Szép boldog örömeiben részesülni, de fájdalmas sirás és keservben maradni.

— Legyen Isten akaratja. Ne sirjatok, a halottak ismét élni fognak. A harangok szólnak — imá!kozatok!

A történet vége felé jár.

A kisvári temetőben sírdombok keletkeztek, a vőleány, özvegyek és árvak szívében a gyász és keserv dagályai emelkedtek.

Még ez sem elég. A gyermeki szív is hadd szakadjon meg. Ugy történt. A máli a atyja halála miatt bukórságba esvén, pár hét múlva meghalt. Utána jött a más csapás: Kálmándi Lajos Bástia emberei által tovább is üldözöttvén, egy éjjel megöletett. Az élet fogy, az atyák sírdombjai nagyobbodnak.

Margit a kis Olivérrel maradt még életben. Nem volt ez sem élet, hanem annak csak valami árnyalata, Kisvárról soha sem távozott, mindig gyászban járt. Lelke mindig a halottakkal foglalkozott. Atyja és férje sírjához a kis Olivérrel mindennap imádkozni járt. A temetőnek azon részét, melyen kedves halottjai feküdtek tágas kerítéssel és szép vasrácoszattal körülkerítette s a díszes kapu fölé, mely a kerítésbe nyílt, ezen szavakat metszette: itt hazát találtak a hontalanok.

— Én is nemsokára itt leszek, addig pihenjete, — szóla balsejtelemmel, midőn a munka be volt fejezve.

Ugy is történt.

Margit a kis Olivérrel egy alkonyatkor szokott látogatását tette meg a temetőben, hogy imáját végezze. Az ördög is ott leselkedett. Másnap mind kettejeket ama családi sírbolt hantjain halva találták.

A függöny legördült.

Mind hazát faláltak a hontalanok.

Biró Béla.

Kisebb közlemények.

— **A tanárképzés reformja.** A vallás- és közoktatásügyi miniszter addig is, míg a középiskolai tanárképző intézmények szaktudományokra fordítandó négy évi tanfolyamban és ezen kívül egy évi gyakorlatban, a tanképesítés pedig három rendbeli, nevezetesen: alap-, szak- és paedagogiai vizsgálatra való kötelezettséggel meg fog állapítani, ennek folytán a tanfolyam teljes szervezete, tanterve s ezzel összhangzásban a tanárvizsgálat új szabályzata a dolog fontosságának megfelelő behatással a jövő 1880/1. tanév folyamában kidolgoztatni s általa kiadatni fog: a tanárképzés ügyében már

most is, a jövő 1880/1. tanévben eszközölhető javításoknak életbeléptetése céljából, az átmeneti intézkedése: és az alapvizsgálat tárgyainak tanscsoportok szerinti megállapítására nézve f. é. 17. 390 sz. a. kelt rendeletével a következő határozmányokat tartotta szükségeseknek és a cél megközelítésére irányadóknak.

Átmeneti intézkedések a tanárképzés újabb berendezése ügyében.

1. Azon tanárjelöltek, kik az 1880. szeptember havában lépnek a budapesti vagy kolozsvári m. kir. tanárképezdőbe, kötelesek a negyedik félév végén alapvizsgálatra jelentkezni, melynek tárgyait az alább közölt átmeneti szabályzat tünteti elő. Csak oly tanárjelöltek, kik e vizsgálaton kielégítő előkészületről és képességről tesznek tanúságot, tarthatnak igényt arra, hogy a tanári szakképzettség megszerzésére célzó tanulmányaikat folytathassák és azok alapján választott tantárgyaikat illetőleg, a szoros értelemben vett szakvizsgálatra jelentkezhessenek. Az alap és szakvizsgálat között legalább is két évi tanulmány kimutatása követeltetik. E tanulmányok végezése után minden tanárjelölt köteles még egy évet: az 5 iket bölcséleti és paedagogiai tanulmányokra és megfelelő gyakorlat szerzésére fordítani, mely utóbbira a budapesti m. kir. tanárképezde gyakorló iskolájában, vagy más, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium által kijelölendő közép-tanodán adatik alkalom. Egyébként ezen 5 ik évet valamely hazai vagy külföldi egyetemen is tölthetik, de tudományos foglalkozásukat bizonyítvánnyal igazolni tartoznak. — Öt év eltelte után a tanárvizsgálat a bölcsélet elemeiből és a paedagogiából tartandó vizsgálattal befejeztetik, megjegyztetvén, hogy ezen befejező vizsgálatot a negyedik év után netán elhalasztott szakvizsgálatnak minden esetben meg kell előznie.

2. Azok, kik a budapesti vagy a kolozsvári tanárképezdőben egy vagy két évet már töltöttek, az alapvizsgálatot az átmeneti két év folytán a régi szabályzat értelmében tehetik le: szakvizsgálatra azonban az eddigi szabályzat által előirt tárgyakból csak négy évi tanulmány után bocsáttatnak: megjegyztetvén, hogy a negyedik évet szaktárgyaikra vonatkozó szabadon választott előadások hallgatásával és önálló dolgozatok készítésével töltendik.

3. Az első és második pontban kifejezett kötelezettség alá esnek azok is, kik tanárképezde tagjai nem voltak ugyan, de már egy vagy két évet töltvén egyetemen, tanári pályára készülnek.

4. Azok, kik az 1879/80. tanévben mint tanárképezdei tagok, vagy mint egyetemi hallgatók három évi tanulmányt már végeztek, minden tekintetben a régi szabályzat értelmében teszik le a tanárvizsgálatot, ezt azonban két év lefolyása alatt tartoznak befejezni. Ezen időn túl a régi szabályzat szerinti vizsgálat, egy évi határidővel csak azoknak engedtetik meg, kik ismétlő vizsgálatra köteleztetnek.

5. Oly tanárjelöltekkel, kik egyetemi tanulmányokat nem mutatnak fel, de a tanárvizsgáló bizottság javaslata alapján vizsgálatra már nyertek, vagy az

1880). tanév folytán nyerendnek engedélyt, a tanár-vizsgálat a két évre terjedő átmeneti idő határára belől az eddigi szabályzat értelmében ejtetik meg. Később jelentkező minden tekintetben az új szabályzat követelményeinek tartozik megfelelni.

b. Leméltő vizsgálatok tételére csak egy ízben adatik alkalom.

— **A molyt kiirtani.** Veszedelmes kis állatka az a moly, és nem ritkán, mindnyájunk nagy bosszúságára, tetemes kárt okoz a ruhaneműekben. Régen is fegyverkeztek már az ő kiirtására, de fájdalom hasztalanul. Használták és használják ellene a dohány port és levelet, valamint a lavendula virágot stb., de csak az lett az eredménye, hogy a kellemetlen kis vendég egyik helyről a másikra költözött. Mi jelenleg egy oly szert ajánlhatunk t. olvasóinknak, mely a bajt gyökerében van hivatva megorvosolni: mert ez tapasztalat szerint, nemcsak távol tartja a molyt, hanem ha szagát veszik, még a legkellemesebb tanyájukat is oda hagyják. Ezen szer pedig nem más, mint az ugynevezett kal muszgyökér, mely minden gyógyszerárban olcsón kapható, s mely ha porrá törve a ruha közé hintetik, a legbiztosabb szer a moly ellen. Sokat segít azonban a dolgot a gyakori szellőztetés, mozgatás is.

— **Népünk rohamos elszegényedésére** s testben lélekben való elcsenevesedésére tagadhatlanul nagy és lényeges befolyást gyakorol a hova-tovább mindinkább elterjedő **iszákoság**, mely mindig mélyebbre ható rákfenekint rágódik az emberiség s fájdalom manapság már hajdan életerős székely népünk testén is. Mielőtt egy terjedelmesebb értekezés bővebben is föltárná ez undok vétket, s rámutatna a hatásos ellen-szerre, nem tartjuk érdektelennek, annak egy igen hatásos gyógyszerével megismertetni t. olvasóinkat. Th. Wachling mexikói lovastiszt „Vándorlások Mexikóban” című leírásában következő esetet beszéli el: „A büntetésnek egy különös nemét láttam egy indiai önkényes csapatnál. A büntetést egy indiai katonán hajtották végre, ki az iszákoságnak adta magát. A csapat négyszöget képezett, melynek közepén a bűnös állott, iszonyu dob és trombita zaj között. Három altiszt állott mellette, az egyik nagy korsó szappan vizet tartott, a másik kettő pedig bottal volt fölfegyverkezve. A parancsnok rövid magvas beszédet tartott s a bűnöst a szappanviz kiívására ítélte el. A bűnös, ki még utolsó mámorát sem aludta ki, a fenyegetősen emelkedő botok láttára egy kortyot lenyelt. Azután felváltva doboltak és trombitáltak, ütötték a bűnöst, míg nem egészen kiürítette a korsó tartalmát. Azt mondták nekem — teszi hozzá Wachling — hogy a különös kura segített.

Irodalom.

— **A nagy szebeni kir. kath. Teréz árvaház értesítője** az 1879₁₀-ik tanévben elmondja röviden az árvaház alapításának történetét, melyben kiválólag Mária Terézia alapító oklevelét s más alapítók neveit ismertet.

Elmondja továbbá, hogy az árvaházi épületben nagyobb-szerű javítások s újabb berendezések történtek, miért a tanév csak október 1-én nyitotta meg.

Az árvaháznak van igazgatója, lelkésze, számvevője, fő- és alorvosa, 5 okleveles tanítója, élelmezője, 4 mesterembere: szabó, asztalos és cipész, kik ezen mesterségekre oktatják a növendékeket, sekrestyése, házmestere, iskolaszolgája, betegápoló- és szobatisztítóje, dajkája, fehérműt foltozónője és házi szolgálója.

A szokásos vallási gyakorlatok és kegyeletes ünnepélyek híven és pontosan megtartottak, de kiválólag ő felségeik ünnepélyei.

Kiválólag említésre méltó, hogy az intézet fáradhatlan igazgatójának az ezen intézetben nagyon uralgó szembetegséget sikerült az intézetből távol tartania.

Nevelésügyi tekintetben is számos életre való intézkedés hozatott be. A semmi nevelői tapintattal nem bíró „**A u f s h e r e k**”, majd később az ezek helyébe lépett segéd-tanítók helyett a felügyelet magukra a tanítókra bízott oly formán, hogy addig is, míg a tanítók mostani létszáma tart. minden nap reggeltől estig két tanító legyen a növendékek felügyeletével és nevelésével megbízva, éjjel pedig egy tanító a gyermekeknél háljon. Hogy azonban a második hálóteremben alsó gyermekek is felügyelet alatt legyenek s szükség esetén az előbbi tanítónak segéde legyen, ideglenesen még egy külön felügyelő is alkalmaztatott. A tanítók felügyelnek kiválólag növendékeknek: 1) minden irányu tisztaságára, 2) egészségére, 3) napi teendőikre a felkeléstől lefekvésig, melyekről naplót vezetnek s az igazgatónak bemutatják.

Megállapítottat a munkálkodás rendje és ideje. A játékokra különös gond fordítatik, mint a melyek nemcsak a testi, de a szellemi erők fejlesztésére is igen jótékonyan hatnak, azért ezeket maguk a növendékek rendezik s a tanító csak felügyeli őket, míg az estéli játékok karénekekkel, felolvasások és elbeszélésekkel kapcsolatosak. A növendékek erkölcsi magaviseletéről és élőhaladásáról a minden hóban kitöltött iskolai értesítő tudósítja az érdeklődőket.

A tanítói kar a heti és havi értekezleteken állapítja meg teendőit.

A tanítói kar azon soha az embert cserben nem hagyó elv alapján: „**I má k o z z á l é s d o l g o z z á l**” a növendékeknek nemcsak szellemi, de anyagi foglalkozásáról is gondoskodott oly formán, hogy őket a munka szeretetre vezesse s ügyességüket minden irányban kifejlessze. Ezek alapján a tanulás és játék után fennmaradt idő a kertészetre s más oly kézi munkák készítésére fordítattott, melyek az életben általában szükségesek vagy melyek egyeseknek választandó iparágukra alapul szolgálnak. A kézimunkák tanítására két terem szereltetett fel, egyikben az asztalos, faragászati, könyvkötői stb. munkák, másikban a szabóság taníttatik.

A gyengébbek papírhajtogatással, papírfűzéssel, borsómunkával, szalmafonással, lószörmunkákkal, szalmakirakással, vastag papír-munkákkal, könyvkötéssel,

gyermek-játék-készítéssel, lombfűrészeléssel stb. az erősebbek pedig asztalos-munkákkal foglalkoznak. A sikerről eléggé tanuskodnak a raktárban elhelyezett kész munkák. A selyem tenyésztés is megkezdett.

Az élelmezés- és ellátásra ép oly kiváló gond fordítottatik mint egyéb ügyekre: kenyeret naponként négyszer kapnak. Öltözetet két rendbelit kap minden növendék, fehérnéműt nyárban hetenkint kétszer s ágyneműt minden hóban váltanak, a szobatisztítók pedig hetenkint kétszer nagyobb mérvű mosdatást és fűsülést eszközölnek.

Gymnasiumi tanfolyamra az intézet szabályainál fogva csak a legjobb tehetségű néhány növendék boesáttatik, ezek közül az algyrnasiumbeliek szépírást s összesen pedig az éneket az árvaházban külön is tanulják. Alapítványos gymnasiumi tanuló van összesen 26, kik közül 3 a kolozvári és 1 a marosvásárhelyi gymnasiumban tanul, a többiek a nagyszombeni állami gymnasiumot látogatják.

A leány növendékek 187 $\frac{1}{2}$ óta a nagyszombeni szent ferenczrendi apácákhoz vannak áthelyezve, hol 14—15 éves korukig neveltetnek s akkor vagy rokonaikhoz küldetnek vissza vagy pedig szolgálatba adatnak, avagy ha kitűnő tehetségűek, tanítóképezdébe adatnak. Férjhez menéskor 21 frnyi segélyt kapnak. Összesen volt 23 növendék.

Külápolaton vannak oly növendékek, kik még nem tankötelesek, ezek között lelenczek is vannak.

A lelenczek felvétetvén az intézetbe, orvosi vizsgálat után a házi dajka veszi át s gondozza addig, míg más alkalmas helyre nevelés végett kiadatnak. Külön anyakönyv vezetetik róluk, melybe az intézettől nyert vezeték- és keresztnév, kor, a megtalálás helye és ideje s a gyermeknél talált írományok vagy jelvények vezettetnek be.

A külápolaton levő növendékeket a helybeli gondozók időről-időre az igazgatónak bemutatják, a falun levőket pedig az igazgató látogatja meg. Volt ezen évben ilyen 8 fiu és 1 leány.

Az intézetbe fizetéses növendékek is vannak, azaz olyanok, kik 16 frnyi díjért ott teljes ellátásban, nevelésben és oktatásban részesülnek.

Az intézet főczélja értelmes iparosok nevelése lévén, az elemi iskolák végeztével a növendékek egyes iparosoknál helyeztetnek el valamely mesterség megtanulása végett, úgy azonban, hogy az intézet gondozását a növendéktől ezután sem vonja el s azért fizetésesket tesz a mesterekkel szemben, de egyuttal ellenőrzi is azokat és üzletnyitás alkalmával 21 frnyi segélyben részesíti. Ilyen növendék volt 29.

Az árvaház jól felszerelt 6 osztályu elemi iskolával rendelkezik, melynek tannyelve magyar s melybe beiratkozott volt 119 tanuló, kik közül kilépett 6.

A tanító i könyvtár ez évben alakult meg s 107 műből áll. Taneszközök és hangszerek kézi munkához és kertészethez szükséges eszközök szép számban vannak.

Az árvaház épülete ezen év folytán teljesen kijavítottat és átalakítottat.

Alapítványos növendék volt összesen 183, közülök 122 az intézetben, 24 külápolaton, 29 iparosokhoz kiadva, 8 szabadsággal tanonczí próbán: fizetéses növendék volt 9 s pedig 2 pénzügyőri ösztöndíjjal, 2 Schützféle alapítvánnyal, 5 saját költségén. Összes létszám 192.

Alapítvány szerint volt 135 fiu, 25 leány Teréz-alapon, 8 fiu Gyulafi-, 1 fiu Bándi-, 7 fiu Benök-, 1 fiu gróf Bánfi-, 1 fiu Dürr-, 1 fiu és 1 leány Knechtl-, 1 fiu Haynald-, 1 fiu Kovács Miklós-, 1 fiu Reinisch-alapítványon: az Eröss-féle alapítvány nem volt betöltve.

Adjon Isten virágzó jövőt is ezen kitűnő intézetnek.

A napi események köréből.

— Főpásztorunk Dr. Fogarasy Mihály ö nagyméltósága f. évi sept. 17 én 81-ik születésnapjára fordulóját ünnepelte. Még mindig tartó beteges állapota miatt nem fogadhatta el azon testületeket, melyek most egy éve a kegyelet érzetével siettek üdvözlésére. Minek következtében a helybeli papság és tanártestületek tagjai egy ml. Lönhárt Ferencz cz. püspök és nagyprépost: ur által külön íven fogalmazott s a nagy terem asztalán elhelyezett üdvökívánati nyilatkozatot írtak alá, ily módon kívánván leróni ez alkalomból a tisztelet s fiu ragaskodás adóját, egyszersmind azon hő ohajtást csatolván, hogy a Mindenható Úr Isten a szenvedő főpásztor egészségét mielőbb visszaadni s nehéz állapotát megkönnyíteni kegyeskedjék.

Pályázati hirdetés. — Sz. 63/1880. A Farkaslaki római kath. népiskola segéd-tanítói állomására pályázat hirdettetik. A pályáznak évi fizetése következő: terményben (elő buza és zab) folyó ár szerint 95 fit. készpénzben 432 fit o. é., két öl kemény tüzi fa, kettős szobájú szabad lakás az iskolaépületben. — Pályázni ohajtok (kik a kántori teendőben is segédkezni kötelesek lenednek), oklevelekkel s egyéb hiteles bizonyítványaikkal ellátva folyó évi sept. 26 ig szíveskedjenek magukat a helybeli iskolaszéki egyházi elnökségnél jelenteni, vagy fennjelzett irataikat megküldeni. — Kelt Farkaslakán, 1880. szeptember hava 10-ik napján. Fark Márton, mp. plebános, iskolaszéki elnök.

Szerkesztői telephon.

— Ullmann V. urnak N. Szeben. Előfizetése teljesítve van 1881. ápril 1-ig.

— Dr. Fülöp Adorján gymn. tanár urnak. A beszély külön lenyomatban napvilágot lát. Mihelyest a nyomdai nehézségek elenyésznek.

— Mlt. Dindár Lajos urnak Sinfalva. Méltóságod kötelezve van tagsági díját 1881. év végéig fizetni, ha lapot nem küldünk is.

Kiadja: Az erdélyi rom. kath. irodalmi társulat. Szerkesztőbizottság. Felelős szerkesztő: BIRÓ BÉLA. Szerkesztőtársak. BALOGH IGNÁCZ, CSERNI BÉLA, CSISZÉR JÁNOS, Dr. TÓDOR JÓZSEF.

Nyomatott Klüger B.-nál, a püsp. lyc. gyorsajtóján Gyulafehérvárrt.